

OTOŽNA BILANCA

Ne vem, kako čutijo drugi, zase priznam, da postanem ob pregledu nekdanjega zavzemanja primorskih »neuvrščenih« revij za bistveno drugačno slovensko zavest, nekako otožen. To ne pomeni, da nisem zadoščten ob demokratičnem, pluralističnem ozračju, v katerem zdaj živi slovensko občestvo. Prav tako ne pomeni, da ne cenim razmaha publicistike, njenih ocen, razkritij, popravljanja prirejenega zgodovinskega spomina. Ravno nasprotno, saj gre za tisto prostost izražanja, za katero se je človek potegoval.

Kar je rezko disonančno, je pomanjkanje razgledanosti in širine, zožitev obzorja na bližje področje, odsotnost pogleda na celoto.

Ta diagnoza, žal, velja za osrednjo Slovenijo. Le-ta uveljavlja svojo subjektiviteto na račun drugih slovenskih območij.

Takó je Ljubljana de facto glavno mesto, v resnici pa nima duha, ki bi ga caput Sloveniae nujno moral imeti.

To, na splošno.

Če pa se ustavim pri specifičnem vprašanju o publikacijah za časa diktatorskega režima, ker o tem se pogovarjamo, potem je na dlani, da se je esejistika, ki naj bi veljala za disidentsko, v glavnem ukvarjala z vsemi mogočimi filozofskimi gibanji, zavzemanje za usodo slovenstva pa imela za preživetvo početje oziroma za vračanje v dobo čitalnic. Tako elitno-kulturno stališče je v svoji drugi fazi prevzel tudi **Most**, ki je, zmotno, menil, da bo s Kermaunarjevo pomočjo zaplul na odprto morje.

Revialno življenje na robu Slovenije - tukaj je govor seveda predvsem o Primorski - in zunaj nje je zato ostajalo v senci. V prvi vrsti je za tak status poskrbela oblast, elitna modernistična oziroma avantgardna filozofsko-literarna esejistika pa je s svojim odmičkom od »realitete« **objektivno** sekundirala. Saj ji je vse njeno zgledovanje po miselnih tokovih v Evropi in svetu financirala in honorirala država. Poseganje po **samizdatu** na Slovenskem pravzaprav ni prišlo v poštev.

To se pravi, da, razen nekaterih posameznikov - Rožanca pri **Mostu**, Blažiča, Miklavčiča, Križniča pri **Zalivu** in še koga - je kulturna glavnina zunajslovensko revialno življenje ignorirala, dosti boljše pa se ni godilo niti publicistiki, ki je bila kritična do obravnavanja slovenske identitete v matičnem primorskem prostoru.

Izgovor, glede publikacij v zamejstvu, da niso prihajale v Slovenijo, seveda drži, vendar pa, kdor je narodno prizadet, kdor je kolikor toliko »disidentski«, ta ne ravna po tem, kar mu oblast dovoljuje, ampak ukrepa na svojo roko, tudi če pri tem tvega. Zgleden primer je Drago Jančar. Pa prav tako sodelavca **Zaliva** Blažič in Miklavčič.

Ta odsotnost, ko gre za dogajanje zunaj osrednje Slovenije, prihaja lepo - ali rajši grdo - do izraza zdaj, ko gre za ugotovitev, kdo je prispeval k renesansi slovenske biti.

Ni namreč lahko najti v raznih pregledih in retrospektivah omembe vloge revij, ki nekoč oblasti niso bile všeč prav zato, ker so slovensko vprašanje obravnavale **drugače**, to se pravi takó, kot je zahtevala zgodovins-

ka presoja, kar je potem potrdil razvoj dogodkov v teh zadnjih letih.

Vprašanje je, kolikokrat je bila poudarjena vloga **Kapelj, Mladike, Zaliva**, publikacij **Drage**, brošur **Franca Jeze**, ki so vendar izhajale v enotnem slovenskem kulturnem prostoru. Nihče namreč ne zanika pobud »Mladine« in »Nove revije«, vendar je prav ožjenje bistvenih dogajanj na določeno središče z odpisom periferije znamenje pomanjkanja državiškega čuta, nadaljevanje ločenosti po vzorcu avstrijskega delitvenega sistema.

Obenem gre tudi za vprašanje zgodovinskega spomina.

Te dni je nekdo pri govoru ob obletnici postavitve spomenika padlim v osvobodilnem boju rekel, da »gorje narodu, ki izgubi zgodovinski spomin« (**Primorski dnevnik**, 7/7-1992). In to je res resnična resnica.

Samo da jo govornik jemlje za svojo zdaj zaradi raznih odklonov in pripomb v zvezi z medvojnimi bojem, ni pa partijsko vodstvo upoštevalo iste resnice, ko smo jo proglašali mi in poudarjali tako, da se zgodovinski spomin ne začne z letom 1941, kakor da ne more biti za narod veljavna vsiljena interpretacija zgodovinskega spomina.

Prav tako je tudi glede osvobodilnega boja možnih več interpretacij (svojo sem na primer podpisani podal v **Zalivu** že 1967. leta), prav nič pa nimajo ta razmerja do pomembnega časa slovenske zgodovine skupnega z neofašisti. Vendar poročilo o zgoraj omenjeni proslavi v imenu ortodoksne partijske metode združuje tiste, ki »blatijo osvobodilni boj«, s tistimi, ki »podirajo in skrunijo spomenike in obeležja padlim. To počenja v glavnem vedno fašisti«.

Tako, zdaj imamo na novo potrjeno normo, kako ravnati z zgodovinskim spominom, da

bo zares »zgodovinski«! Na srečo pa so se stvari tako zasukale, da oblast, ki je vsako trezno obravnavo slovenske preteklosti pripisala vplivu CIA, zdaj le ne odloča več sama o naši usodi.

Zato je prav, da uredniki nekdanjih zamolčanih ali onemogočenih revij zberemo nekaj dokumentacijskih podatkov, nujno pa bi bilo, da bi o naši preteklosti spregovorili tudi v osrednjem slovenskem prostoru. Res je namreč, da bi središče moralo biti nekakšno srce, ki pošilja s kisikom obogateno kri do zadnjih kapilar; a če do tega še tako kmalu ne bo prišlo, potem je naloga oddaljenih celic sporočati, kaj je v organizmu narobe.

V zvezi s tem bi navedel dva primera razmerja centralne publicistike do naše, obrobne sicer, a zato nič manj kakovostne.

Kako je **Draga** kot svojevrsten slovenski parlament zahtevala demokratično Slovenijo, je splošno znano, tudi iz napadov matičnega tiska, na primer iz reportaže **Frančka Bohanca** v **Ljubljanskem dnevniku** 11. oktobra 1981. leta. Nobena skrivnost ni, da je zahteval svobodno Slovenijo nekdanji partizan in dahovec **Franč Jeza** v svojih samozaložniških publikacijah. Podpisani sem bil skromnejši, odločil sem se bil za **samobitno** Slovenijo v novi sporazumni zvezi, opasica na knjižici *Odisej ob jamboru* je poudarjala samobitnost in suverenost Slovenije. Svoje, seveda za oblast preveč slovenske, vidike sta zagovarjali reviji **Kaplje** in **Mladika**.

Vendar, ko je slovenski centralni komité uvidel, da mora najti novo razmerje do Beograda in je izšla knjiga o **Samobitnosti**, ni bilo o predhodnikih tistega zasuka ne duha ne sluha.

O ne, nisem tako naiven, da bi pričakoval od predstavnika partije, čeprav književnika, nekakšno moralno povezavo z zamolčanami

in odrinjenimi. Že Srečko Kosovel je bil namreč razočaran ob ozkosti komunistov. Torej v začetku stoletja. Potem pa je njihov razvoj namesto v odprtost krenil v kruto teptanje vseh načel človečnosti. Moja pripomba zato želi biti samo podatek za lojalnega zgodovinarja.

Drugi primer je v zvezi s predvojnimi protifašističnimi uporniki, ki so jih novi voditelji odklanjali, oziroma sprejemali samo zaradi danih razmer, ker so bili pač »nacionalisti«. Tako bazoviški padli. Junak je bil samo Pino Tomažič. No, odklon zaradi »nacionalizma« je skusilo veliko udeležencev osvobodilnega boja še dolgo časa po koncu vojske. In nič ni pomagalo sklicevanje na antifašizem. Takrat je prof. Anton Slodnjak, kateremu sem poslal izvod Špangerjevega **Bazoviškega spomenika**, ki ga je bil moral izdati v samozaložbi, v Nemčiji, kjer je poučeval potem, ko so ga vrgli z univerze, zapisal: »Saj to so bili prvi protifašisti v Evropi!«

Da, nekdanji obsojenec je sam izdal knjigo o herojskih mladih prijateljih, ker je hotel biti zvest zgodovinski resnici, da ni imel namreč njihov upor nikakršnega ideološkega predznaka. Bil je samo naroden. Upor za obstoj.

Tako. Špangerja ni več, njegovo delo, ki je izšlo v novi, dostojni obliki, bo vsekakor ostalo pomembna listina. A zaradi zasuka, v katerem so se tudi zgodovinarji začeli sproščati, je zagledalo luč delo z naslovom **Prvi antifašizem v Evropi**. Kar je seveda zelo pravilno, samo skozi koliko moralnih muk je šlo v zadnjih štirideset letih veliko število primorskih ljudi, preden se je začelo **popravljanje** zgodovinskega spomina.

Zato kljub spremenjenemu ozračju človek zdaj res ne more ne biti otožen.

Trst, 10/7-1992